

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

У статті розглядається специфіка формування просторових уявлень та їх впливу на всебічний розвиток дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення.

Ключові слова: дошкільний вік, загальний недорозвиток мовлення, мовленнєвий розвиток, просторові уявлення, просторове орієнтування.

The article examines the specifics of the formation of spatial concepts and their influence on the comprehensive development of preschool children with general underdevelopment of speech.

Key words: preschool age, general underdevelopment of speech, speech development, spatial representations, spatial orientation.

Важливою складовою людської діяльності є просторове орієнтування, що формує всі її сторони та взаємодіє з усіма аспектами людського світу. Всебічний розвиток дитини неможливий, без здатності до просторових уявлень. Просторова спрямованість дуже впливає на особистість дитини та її самосвідомість.

Загальне недорозвинення мовлення – це складний розлад мовлення, при якому у дитини зі збереженим слухом та інтелектом, порушуються усі компоненти мовлення: лексика, граматики, фонетика [1, с. 56].

Недорозвинення мовлення може проявлятися в різному ступені: від повної відсутності засобів мовного спілкування до розгорнутого мовлення з самостійними елементами лексико-граматичного та фонологічного недорозвинення.

Насправді, діти з загальним недорозвитком мовлення, зазвичай мають дуже слабку уявлення про навколишній світ, нерозуміння властивостей і функцій предметів, мають труднощі у встановленні логічних зв'язків. У пізнавальному розвитку дошкільнят з загальним недорозвитком мовлення значна роль відводиться формуванню уявлень про навколишній простір [5, с. 134].

Значення просторових уявлень оцінювалося багатьма вітчизняними та зарубіжними авторами, серед них Ананьєв Б.Г., Венгер Л.А., Запорожець А.В., Лурія А.Р., Рибалко Є.Ф., Цветкова Л.С. Їх роботи довели, що просторово-часові уявлення є базисом для формування практично всіх вищих психічних функцій, зокрема мовлення.

Просторове уявлення – це здатність особистості правильно відображати просторові відносини навколишньої дійсності та її положення відносно предмета в даний момент. Обсяг, форма, відстань між предметами, висота, довжина і ширина предметів, їхнє становище у просторі, орієнтування – це категорії простору [1, с. 258].

Володіння описаними знаннями про простір означає: вміння розпізнавати та розрізняти просторові ознаки, правильно називати їх та включати у виразне мовлення адекватні словесні позначення, орієнтуватися у просторових уявленнях під час різних операцій, що пов'язані з активними діями.

В формуванні просторових уявлень беруть участь різні аналізатори: слуховий, зоровий, нюховий, кінестетичний, тактильний.

Психофізіологічний механізм просторового відображення складається з динамічної системи взаємопов'язаних дій усіх аналізаторів, особливо кінестетичного аналізатора, як «дробового аналізатора простору». Вчені також підкреслюють, що основне сприйняття простору належить зоровому та тактильному аналізатору. Їх взаємодія створює необхідні умови для розвитку просторових уявлень [3, с. 15].

Сприйняття і оцінка простору невіддільні від мовленнєвої діяльності: мовлення є, з одного боку, засобом вираження просторових знань, а з іншого, організатором категоріальної спрямованості простору.

Просторові уявлення розвиваються у дитини поетапно [1, с. 278]:

I. Дитина вчиться орієнтуватися відносно себе: визначає різні частини власного тіла; співвідносить їх із різними сторонами свого тіла (спереду, ззаду, зверху, знизу, праворуч, ліворуч). Уміння орієнтуватися відносно себе є основоположником для оволодіння орієнтування на інших предметах.

II. Дитина вміє орієнтуватися в навколишньому просторі не тільки відносно себе, але і від будь-якого оточуючого її предмету.

III. Дитина розуміє мовленнєві значення простору у напрямках та вербалізує їх.

IV. Застосування освоєних навичок у просторі.

Перелічені етапи розвитку просторових уявлень розвиваються в онтогенезі поступово, надбудовуючись одна над одною. Кожен наступний рівень включає попередні, утворюючи в міру свого розвитку єдиний ансамбль сформованої психіки. Якщо з якихось причин дитина не пройде всі етапи формування просторового уявлення, то вона обов'язково зіткнеться з труднощами в оволодінні грамотою.

Якісні зміни у формуванні просторових уявлень пов'язані з розвитком мовлення у дітей, її розуміння та активним використанням словесних завдань просторових відносин, виражених прикметниками та прислівниками [4, с.137].

Вчені довели, що у дітей при виконанні завдань, що вимагають застосування просторових операцій, розвивається словниковий запас, вони починають розуміти побутові синтаксичні конструкції та вживати їх у своєму мовленні, а також навчаються діяти відповідно до інструкції.

Теоретично та експериментально встановлено, що особливості розвитку мовлення дітей із загальним недорозвитком мовлення зумовлюють і специфіку формування когнітивної сфери, що включає просторові уявлення.

Дошкільники з загальним недорозвитком мовлення неспроможні повною мірою оволодіти процесом просторового орієнтування. Недорозвиток мовлення та інших психічних функцій значно гальмує цей процес, як на мовленнєвому, так і на не мовленнєвому рівнях.

У дітей даної категорії виникають проблеми орієнтування в схемі власного тіла, або людини що сидить навпроти: їм важко розрізнити ліву та праву сторони, верх і низ, а також утруднене використання прийменників, що виражають просторові відносини. [4, с. 140] Ці визначення або відсутні, або замінюються простішими: «туди», «тут» та жестами. У дошкільнят з загальним недорозвитком мовлення специфіка засвоєння мовних норм для позначення просторових відносин проявляється у обмеженості мовного спілкування, відставанні у розвитку пізнавальної діяльності, яка дозволяє дітям самостійно освоювати прийменники складнішого типу. Тому, виникає помилка у заміні та змішанні прийменників.

Дошкільнята при простих поєднаннях правильно узгоджують прикметники та іменники, але при ускладненні завдання виникають помилки. Це пов'язано з недостатнім розмежуванням словоформ.

Рівень автоматизації їх мовних навичок нижчий, ніж у дошкільнят з нормально розвинутою мовою. Так, при складанні оповідань з картинок, при поясненні просторового розташування персонажів та предметів необхідні підказки зі слів та ілюстрацій [2, с. 95].

Ці діти, як правило не знають значення слів, що позначають частини тіла, не можуть виділяти колір предмета, його величину, форму, розташування.

При оволодінні навичками письма надалі, перелічені труднощі призводять до порушень писемного мовлення патологічною основою яких є недостатнє, чи повільне формування «схеми тіла». Згодом, це ускладнить його позиціонування у схемі аркушу паперу [2, с. 112].

Отже, адекватний розвиток просторових уявлень визначає загальний розвиток та готовність до школи дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення. Формування просторових уявлень безпосередньо пов'язане з процесами мислення та мовлення. Тому, порушення цього процесу відіб'ється на оволодінні дитиною мовленням та словниковим запасом, а також на здатності будувати граматично та синтаксично правильні речення і призведе до обмеженого розуміння прийоменникових структур.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаврилова Н.С. Психологічна характеристика дітей з ЗНМ порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. Вип. X. 440 с.
2. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти. К.: НМЦВО, 200. 320 с.
3. Крутій К.Л. Розвиваємо у дитини мовлення, інтелект і здібності. Запоріжжя: ЛПІС. Лтд, 1999. 60с.
4. Рібцун Ю. В. Шляхи формування зв'язного монологічного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. К.: Актуальна освіта, 2006. С.136–144
5. Соботович Є. Ф. Порушення мовного розвитку та шляхи їх корекції: Навчально-методичний посібник. К.: ІСДО, 1995. 204 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ільїна Н.В.